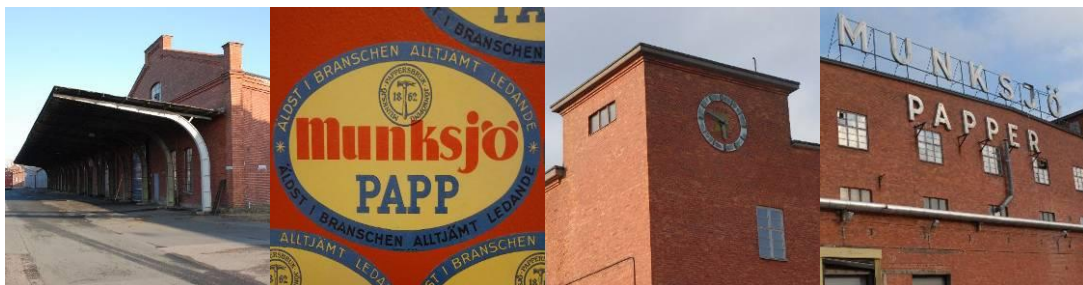

MUNKSJÖ PAPPERSBRUK

Pappersbruksområdet, Jönköping
Antikvarisk förundersökning med
kulturhistorisk värdering

2010-02-04

Munksjö Pappersbruk
Pappersbruksområdet, Jönköping

Datum: 2010-02-04

Beställare:
VD Jan Åström
Munksjö AB
Box 624
551 18 JÖNKÖPING

Niras Sweden AB
www.niras.se

Tel: 031-333 66 38
Fax: 031-348 11 19

Utförd av: Henrik Ogstedt
Hanna Domfors

Omslagsfoto: 1	Byggnad 33 från söder
2	Etikett papprulle
3	Byggnad 134 nordöstra hörnet
4	Byggnad 134 från söder

Samtliga fotografier och illustrationer är utförda av Niras, där annat ej anges.

Innehållsförteckning

A ORIENTERANDE BESKRIVNING	5
Inledning.....	5
Förutsättningar.....	5
Kulturhistoriskt skydd.....	6
Metod.....	7
Kulturhistoriskt värde.....	8
Kategorier.....	10
B BAKGRUND	11
Munksjö pappersbruk – Kort historik.....	11
Arkitekter och ingenjörer	13
Bebyggelsens särdrag och material.....	15
C PAPPERSBRUKSOMRÅDET/ STRUKTURER	18
Topografi	18
Områdets utveckling	18
Järnväg.....	19
Gatunätet	20
D KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 5	21
Byggnad med högsta kulturhistoriskt värde	21
Byggnad med stort kulturhistoriskt värde.....	23
Byggnad med visst kulturhistoriskt värde	25
E KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 8	27
Byggnad med stort kulturhistoriskt värde.....	27
byggnad med visst kulturhistoriskt värde	28
F KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 9	29
Byggnad med högsta kulturhistoriskt värde	29
Byggnad med visst kulturhistoriskt värde	31
G KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 11	32
Byggnad med högsta kulturhistoriskt värde	32
Byggnad med stort kulturhistoriskt värde.....	35
Byggnad med visst kulturhistoriskt värde	36
H VÄRDEBÄRANDE STRUKTURER I OMRÅDET	37
I SAMMANFATTNING	38
J KÄLLOR	41

A ORIENTERANDE BESKRIVNING

INLEDNING

NIRAS, tidigare Restaurator, har på uppdrag från fastighetsägaren genomfört en antikvarisk förundersökning på pappersbrukets södra område. Denna rapport är en utvidgning av det arbetet över hela Munksjö pappersbruksområde. Arbetet är uppdelat i två rapporter, en antikvarisk förundersökning och en byggnadsinventering.

Insatserna på området omfattar följande delar:

Exteriör övergripande inventering och fotografering av bebyggelsemiljön med avseende på dess kulturhistoriska värde.

Arkivstudier och kortare intervjuer med informanter.

Analys av bebyggelsens kulturhistoriska värde.

Sammanställning av rapport.

Syftet med inventeringen och den kulturhistoriska värderingen av brukets samlade bebyggelse är att upprätta ett kulturhistoriskt underlag inför förestående planprocesser och exploatering av i första fasen det södra bruksområdet. Underlaget visar på de kulturhistoriska värden som bör tas till vara i den framtida planeringen. Detta för att pappersbruksområdet fortsatt skall kunna förstås och upplevas som en viktig del av Jönköpings bebyggelse- och utvecklingshistoria.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Geografisk placering

Pappersbruket ligger på fastigheten Lappen 5, 9 och 11. Pappersbrukets gamla ångpannecentral ägs idag av Jönköpings energi och ligger på fastigheten lappen 8. Då denna är direkt kopplad till bruksområdet hanteras denna också i rapporterna. Området är beläget i Jönköpings innerstads södra del med Munksjön på den östra sidan och Barnarpsvägen i väster.

Bebyggelse på utredningsområdet

På fastigheterna ligger idag ett 60-tal byggnader av olika storlek och med olika byggnadsår. Den nuvarande bebyggelsen är uppförd under perioden 1870-talet fram till och med 1990-talet.

Det går att dela upp bebyggelsen i tre stora grupper. Den första är de produktions- och magasinsbyggnader som uppförts i tegel från ca 1880- till slutet av 1900-talet. Den andra gruppen är områdets administrativa byggnader i trä vilka är uppförda mellan 1870- och 1970- talet. Den tredje gruppen är komplementbyggnader magasinsbyggnader, skjul, pumpstationer och cisterner som uppförts i främst plåt och trä från 1920-talet fram till 1980-talet.

KULTURHISTORISKT SKYDD

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m KML.

Inom området finns idag inga registrerade fornlämningar. Stora delar av pappersbruksområdet består av utfyllnadsmassor. Generella regler i Lagen om kulturminnen 1988:950 gäller alltid.

Inom området finns en registrerad övrig kulturhistorisk lämning vilket är Knut Ottonin Ljungquists grav. Graven sköts enligt uppgift fortfarande av familjen. Vid tanke på förändring kontaktas länsstyrelsens kulturmiljöenhet.

Riksintresse för kulturmiljövården enligt Miljöbalken

Jönköpings stad är till delar utpekad som riksintresse för kulturmiljövården. Riksintressen hanteras i miljöbalken men skall säkerställas genom kommunens hantering av plan och bygglagen. Pappersbruksområdets nordvästra delar, delarna i anslutning till vakten, tangerar det område som är skrafferat i beslutet för riksintresset Jönköpings stad. Resterande område ligger i direkt anslutning till riksintresseområdet.

Plan och bygglagen, PBL.

Pappersbruksområdet har idag inget skydd genom plan och bygglagen. Gällande plan över området är stadsplan FII 505 från 1961. Generella paragrafer i PBL tredje kapitel gäller.

METOD

Den kulturhistoriska värderingen av byggnaderna inom Munksjö pappersbruksområdet är till övervägande delen baserad på Riksantikvarieämbetets system för kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Detta system går i korthet ut på att:

Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt göra en sammanvägd bedömning av de olika kriterierna.

Välja ambitionsnivå för bevarande.

Koppla motivering och ambitionsnivå till lämpliga uppföljningsåtgärder – dvs. bedöma vilken form av skydd som byggnaden eller bebyggelsemiljön bör ha.

Värderingen av bebyggelsen grundar sig på två huvudsakliga värdegrupper; dokumentvärden och upplevelsevärden.

Till dokumentvärden räknas byggnadshistoriska, teknikhistoriska, samhällshistoriska, personhistoriska värden mm. Dessa värden är objektiva, vilket innebär att objektets objektiva egenskaper kan jämföras med motsvarande värden i byggnader eller bebyggelsemiljöer från andra områden eller delar av landet.

Bebyggelsens upplevelsevärde kan antingen vara ett självständigt värde eller så kan det ha en förstärkande inverkan på övriga värden. Till upplevelsevärden hör traditionella bedömningsgrunder så som konstnärligt värde, skönhet, miljövärde eller arkitektoniska värden som även det bedöms utifrån estetiska aspekter. Andra värden som är kopplad till upplevelsen av byggnaden eller miljön är symbol- och identitetsvärden, traditionsvärden, patina mfl.

Utöver dessa två grupper finns även faktorer som kan verka som övergripande/förstärkande värden. Hit hör sådana faktorer som äkthet och autenticitet, men även kvalitetsvärden avseende byggnadens konstruktion, materialval, arkitektur mm. Här vägs byggnadens representativitet in och hurvida byggnaden är sällsynt eller om den kan ses som tidskaraktäristisk.

Genom att följa Riksantikvarieämbetets modell med identifikation av de olika värdena och kompletteringen av de olika förstärkande och övergripande motiven utarbetas en sammanfattad kulturhistorisk värdering där det bör framgå vilka motiv som väger tyngst och som bör vara vägledande för den fortsatta värderingen av byggnaderna.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Allt av människan skapat har ett kulturhistoriskt värde. Detta värde förändras med tiden, blir större eller mindre, får nya dimensioner och parametrar utifrån vad som händer med objektet och i kombination med vad som sker i vår kultur i stort. Att göra en kulturhistorisk värdering av, som i det här fallet ett bruksområde, innebär en uppskattning av bebyggelsens sammantagna kulturhistoriska värde och utifrån detta avgöra vad som kan anses vara av vikt att bevara för eftervärden. De enskilda byggnaderna på bruksområdet har, utifrån ovan nämnda värderingssystem, getts ett kulturhistoriskt värde på en tregradig skala där det högsta kulturhistoriska värdet tillskrivs de byggnader som så långt det är möjligt bör bevaras för eftervärden. Förutom detta har även viktiga och värdebärande strukturer i området lyfts fram under en speciell rubrik.

Den bästa förutsättningen för ett långsiktigt bevarande för vårt gemensamma byggda kulturarv är att se till att byggnaderna är i funktion och därigenom har en ekonomisk bärighet – oavsett om detta innebär ombyggnation för befintlig verksamhets fortsatta nyttjande eller anpassning av en byggnad till nya verksamheter.

Byggnad med högsta kulturhistoriska värde

I denna kategori placeras byggnader som anses ha ett så pass högt kulturhistoriskt värde att de bedöms vara omistliga för platsen och som berättar en viktig del av Munksjö Bruks historia. I och med detta är byggnaderna i behov av exteriöra skyddsbestämmelser, mest lämpligt genom Plan och bygglagen.

Plan och bygglagen 3 kap 12 §

Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.

Byggnad med stort kulturhistoriskt värde

I denna kategori placeras byggnader som anses vara viktiga för att kunna tyda pappersbrukets utveckling, och förändring över tid. Dessa byggnader bör om möjligt bevaras och hanteras varsamt.

Plan och bygglagen 3 kap 10 §

Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara.

Byggnad med visst kulturhistoriskt värde

Byggnader som utgör komplementbyggnader till de ovan nämnda byggnaderna och som i sig inte är utmärkande i form och material, men som bidrar till förståelsen kring områdets utveckling och verksamhet. Dessa byggnader har stor betydelse för områdets historia i sin helhet, men är på intet sätt unika.

Värdebärande strukturer i området.

Viktiga större strukturer som är viktiga för områdets karaktär och upplevelsen av detsamma. Detta kan vara större byggda eller naturliga strukturer så som topografi och vägnät.

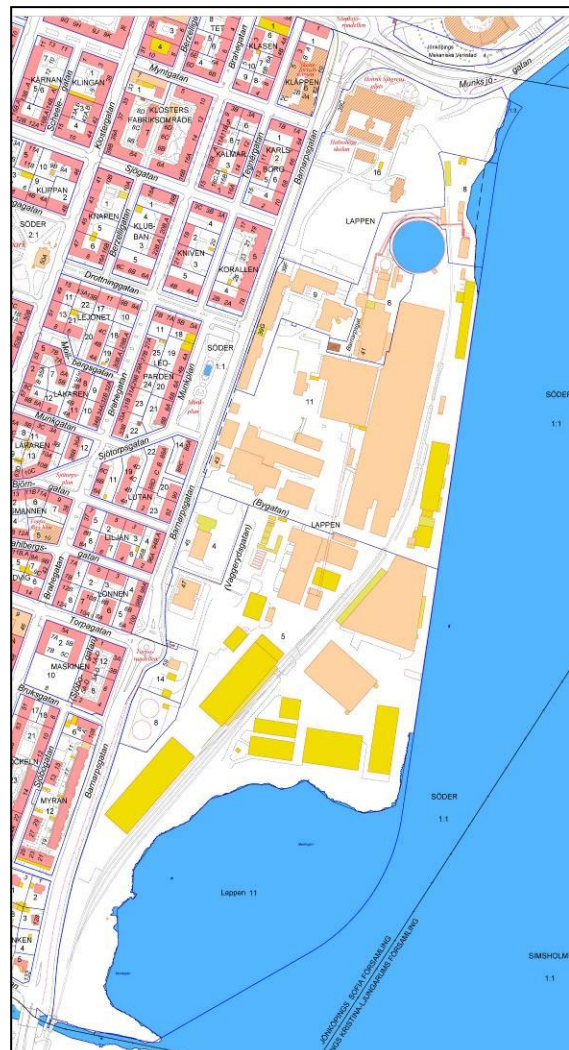
KATEGORIER

För att beskriva byggnaderna inom området har en kategoriindelning använts. Den delar in bebyggelsen utifrån deras ursprungliga verksamhet. Samma kategorinamn har även använts för att beskriva nuvarande funktion men med tillägget Överloppsbyggnad.

Produktionsbyggnad	Byggnader som uppförts för att inrymma delar av pappersproduktionen.
Förvaringsbyggnad	Byggnad som uppförts för förvaring av de helt eller delvis färdiga produkterna.
Administrationsbyggnad	Byggnad som uppförts för att inrymma kontor eller bostad.
Komplementbyggnader	Byggnader som uppförts som komplement till den övriga driften.
Överloppsbyggnad	Byggnad som helt tagits ur bruk.

Bebyggelsen idag

På kartan till höger kan pappersbrukets bebyggelse ses överskådligt. Mer detaljerade kartor finns under varje fastighet i värderingskapitlen.

B BAKGRUND

MUNKSJÖ PAPPERSBRUK – KORT HISTORIK

Början

1859 möttes Johan Edvard Lundström, grundare av tändsticksfabriken i Jönköping, och Lars Johan Hierta, grundare av Aftonbladet i Tyskland. Lundström var på studieresa för att lära sig de nya produktionsmetoderna för papper med halm som råvara och han lyckades väcka den nya bekantskapen Hiertas intresse för pappersproduktionen. Ett kontrakt skrevs där Hierta stod som finansiär för start av ett halmpappersbruk i Jönköping. Året därpå införskaffades mark på Munksjöns västra strand. Området var beläget mellan landerierna Mariedal och Byslätt och utgjorde redan då ca 11650m².

Pappersbrukets första industrilokaler uppfördes helt i timmer med undantag för ångpannehuset som uppfördes i tegel. Under våren 1862 beställdes den första pappersmaskinen från firman A. & H. Oeschelhäuser och året där på ytterligare en. De första produkterna som producerades vid det nya pappersbruket var främst takpapp och förhydningspapp. År 1869 lämnade Lundström bolaget och ledningen övertogs av Knut Ottonin Ljungquist.

Ny massaframställning

År 1879 beslöt bolaget att byta ut halmmassan mot trämassa. Ingenjör Alvar Müntzing anställdes för att övervaka nyanläggningen och förändringen av massaproduktionen. Redan samma år påbörjades uppförandet av en natroncellulosafabrik för framställning av fidélemassa. Denna massa gav ett relativt starkt, mjukt och ljust papper.

Från och med 1880-talet utvecklades pappersbruket hastigt inom såväl produktion, fabriksområdets storlek som antalet byggnader. De äldre produktionsbyggnaderna i trä ersattes av nya i rött tegel med fasader artikulerade med lisener och gesimser och inslag av svartat tegel. Detta tegel gav karakteristiskt randiga fasader. Fyra nya pappersmaskiner införskaffades under sent 1880-tal och Munksjö började producera så kallad kraftmassa till en ny sorts starkt omslagspapper. Under något av de första åren på 1890-talet uppfördes de första byggnaderna på det södra området. Det första som uppfördes var en ringugn för bränning av kalk, belägen där byggnad 33A ligger idag. Strax efter detta uppfördes en byggnad för produktion av isolerpapp

samt metallverkstad med gelbgjuteri, vilket låg placerad ungefär där byggnad 34 ligger idag, inga av dessa byggnader finns kvar idag.

Det är under denna period, 1897-98, som Munksjö införskaffade sin första sulfitkokare och byggde en sulfitfabrik för massaproduktion. Den första sulfitkokaren kompletterades 1907 och 1911 med ytterligare kokare. Till det sena 1800-talets produktsortiment kan nämnas olika sorters papp samt papper till emballage samt toalettpapper.

1900-talets första hälft

1909 utökades Munksjöns produktsortiment på nytt då de började producera kabelpapper för lindning av elektriska kablar. 1930-tal innebar ytterligare utvidgning av verksamheten och delar av efterbearbetningen flyttar till området söder om byvägen. År 1934-38, byggdes en ny och betydligt större sulfitfabrik med tredubblad produktionskapacitet. Även pappersförädlingen utvecklades under 1930 och 40-talet med ny säckfabrik och påsfabrik. Dessa fabriker samt ett större vedrenseri byggdes på det södra området och Munksjö började i och med detta att leverera säckar och påsar till den svenska handeln.

Det sena 1900-talet

Under 1950- och 60-talet fortsatte produktionen att utvecklas främst inom förpackningstillverkningen. Under denna period startade bland annat tillverkningen av wellpapp.

1970-talet var en omvälvande period i pappersbrukets historia. Till de stora nymodigheterna utmärker sig pappersåtervinning som Munksjö startade tillsammans med AB Klippans pappersbruk och Skogsägarna. Produktionen av påsar utvecklades med en ny bärkasselinje och snabbgående påsmaskin. Samtidigt såldes takpappsproduktionen till Höganäs AB och säckproduktionen överläts på Södra Skogsägarna. Pappersbrukets ekonomi var genomgående svag under 1980-talet och delar av företaget med bristande ekonomi avyttras eller avvecklas. Ångpannecentralen i Jönköping såldes tillsammans med ett flertal andra fastigheter. Verksamheten med produktion av detaljhandelsemballage avyttrades. På 1990-talet krympte verksamheten ytterligare och omfattade endast fyra affärsområden; papper, massa, hygien och förpackningar. År 2002 såldes hela företaget till Smurfit Group och två år senare såldes de största delarna av företaget vidare till EQT. År 2007 såldes de södra delarna av Munksjöområdet till nuvarande fastighetsägare.

ARKITEKTER OCH INGENJÖRER

Munksjö pappersbruk var en innovativ miljö och industrin utvecklades i ett högt tempo. De många innovationerna ställde krav på byggnaderna, som ideligen byggdes om och till. Nedan följer en sammanställning över de personer och företag som, under olika epoker, var delaktiga i utformandet av Munksjö pappersbruksområde. Den äldre träbebyggelsen är till stora delar utformad av arkitekter, men när det gäller industribyggnaderna är det främst ingenjörer som står bakom ritningarna.

VICTOR VON GEGERFELDT, 1817 – 1915.

Arkitekt född i Jönköping men främst aktiv i Göteborg. Han utbildade sig mellan 1839 och 1841 på Berlins konstakademi och arbetade både som murarmästare, byggmästare och senare som arkitekt. Han var under 1860 och 1870 talet lärare på Svenska Slöjdföreningens skola och Chalmers slöjdskola. Mellan 1872 och 1896 var han stadsarkitekt i Göteborg och under denna tid uppfördes även ett stort antal byggnader ritade av den samme. På Munksjö ritade han stora delar av den träbebyggelse som uppfördes på den nordvästra delen av området. Han ritade disponentvillan 1870 och administrationsbyggnader, vakt med mm. under 1880-talet.

MAGNUS ISAEUS, 1841 – 1890.

Arkitekt född i Veckholm, Uppland och utbildad vid Konstakademien i Stockholm. Arbetade som både arkitekt och formgivare och drev egen verksamhet i Stockholm. Senare kompanjon med Carl Sandahl i firma Isaeus & Sandahl. På Munksjö bruk gjorde de ritningar till ombyggnader av disponentvillan under 1880-talet.

CARL SANDAHL, 1840-1890.

Arkitekt utbildad i Stockholm på Akademin för de fria konsterna. Drev egen verksamhet i Stockholm och senare kompanjon med Magnus Isaeus i firma Isaeus & Sandahl. På Munksjö bruk gjorde de ritningar till ombyggnader av disponentvillan under 1880-talet.

HUGO HÖRLIN, 1851-1894

Arkitekt, konstnär och formgivare född på Marstrand och utbildad på Chalmerska slöjdskolan 1870-73, akademien för de fria konsterna i Stockholm 1873-78. Arbetade under studietiden hos Victor von Gegerfeldt i Göteborg samt hos bland annat Magnus Isaeus i Stockholm. Inte främst känd som husarkitekt utan som tecknare och formgivare. Han upprättade ritningar för utbyggnaden av disponentvillan under det tidiga 1890-talet.

FREDRIK SUNDBÄRG, 1860-1913.

Arkitekt född i Leksand och utbildad på Kungliga tekniska Högskolan och Konstakademien i Stockholm. Arbetade som stadsarkitekt i Jönköping 1890-1900 och arbetade både med arkitektur och stadsplanering. Han var tillsammans med Per-Olof Hallman en av de första förespråkarna för Camillo Sittes stadsplaneringstankar i Sverige. Tillsammans vann de som exempel tävlingen för stadsplanen över den nya stadsdelen Johanneberg, Göteborg, 1901. På Munksjö gjorde han bl.a. förslag till inredning vid om och tillbyggnad av disponentvillan samt några ritningar för utbyggnad av industribyggnader.

ALVAR MÜNTZING,

Ingenjör och en drivkraft i utvecklingen av pappersbruket under tiden 1879-1896. Utbildad på Tekniska Skolan i Örebro och redan som student mycket driven. Arbetade som ledare vid byggnationen av en av landets tidigaste cellulosafabriker i Gustavsfors, 1877-78, och kom med den kunskapen och erfarenheten till Munksjö 1879. Började i företaget som ledare men blev sedermera VD.

BROR LJUNG

Ingenjör och Alvar Müntzings vapendragare. Var med och utvecklade bruket under det sena 1800-talet och har signerat ett flertal av de ritningar för byggnader och processer som planeras och byggs under 1890-talet.

OSKAR ÖBERG

Arkitekt och byggnadsingenjör med verksamhet i Jönköping under det tidiga 1900-talet. Han gjorde ett stort antal ombyggnationer och tillbyggnationer på brukets byggnader under 1910- och 20-talet.

AB ARMERAD BETONG

Bolaget var ett av de större byggnadsbolagen under mitten av 1900-talet och startade 1916. Företaget gick senare ihop med bland annat ABV och efter många företagsförändringar blev företagen en del av det nuvarande bolaget NCC. På pappersbruksområdet, särskilt det södra, byggs ett antal byggnader på ritningar upprättade av AB Armerad Betong. Av dessa byggnader kan nämnas produktionsbyggnad 20, avfallspannan nr 37 och den stora fabriks och magasinsbyggnaden 134. Ritningarna är bl.a. upprättade av civilingenjör Kaj Evers.

BEBYGGELSENS SÄRDRAG OCH MATERIAL

FABRIKSBEBYGGELSE

Fabriksbebyggelsen har vuxit fram under en period av ca 130 år och består av byggnadskroppar som byggts om och byggts till för att anpassas till produktionen. Trots detta är pappersbrukets fabriksbyggnader ur materialsynpunkt, mycket enhetligt utformade. De flesta av byggnaderna är uppförda i rött maskinslaget tegel i kryssförband, fogat med åsfog. Taken är enkla, papptäckta, av sadeltaks modell som blir flackare ju längre in på 1900-talet som byggnaderna är uppförda. En generell skillnad är dock att byggnader som är uppförda under det sena 1800-talet fram till och med ca 1915, står på socklar av huggen granit, har tätspröjsade fönsterbågar av gjutjärn eller trä och de äldsta delarna har även dekorativa band av svärtat tegel på sina tegelfasader. Byggnaderna som tillkommit under första hälften av 1900-talet står på gjutna socklar av betong och har varierad utformning av fönstren.

Det som skiljer byggnaderna åt, och som även ger området dess läsbarhet, är formspråket. De flesta byggnaderna är väl utförda i sin tids formspråk. De äldsta byggnaderna på det norra bruksområdet, från det sena 1880-talet och 1890-talet, går att finna igen i dagens stora sammansatta byggnadskroppar genom murverkets band av svärtat tegel. Det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets fabriksbyggnader är uppförda i en traditionell tegelarkitektur som återfinns på många av denna tids fabriksbyggnader. Arkitekturen har klassicerande drag med lisener, gesimser och flersprångiga takfötter. De senare fabriksbyggnaderna i tegel från 1930- och 1940-talets har stora byggnadsvolymer med ett funktionalistiskt formspråk. På dessa byggnader är taken ofta mycket flacka och takfoten utgörs av en gjuten betonglist.

Fabriksbyggnaderna som har uppförts under senare hälften av 1900-talet avviker radikalt från den äldre bebyggelsen. Dessa byggnader är uppförda av prefabricerade betongelement med fasadklädsel av trapetskorrugerad målad stålplåt.

ADMINISTRATIV- OCH BOSTADSBEBYGGELSE

Den äldsta byggnaden på området är disponentvillan, vilket idag är den enda kvarvarande bostadsbebyggelsen på området. Disponentvillan är belägen på den nordvästra delen av bruksområdet och uppfördes under 1870-talet efter ritningar av Arkitekt Victor von Gegerfeldt. Villan uppfördes i en rikt dekorerad panelarkitektur. Fasaderna är utformade med kombinationer av liggande dubbelfasad panel och detaljer med spån, exempelvis spåntäckta gavelrösten, och artikulerades av vattbräddor, våningsgesimser, hörnlisener samt fönsteromfattningar. Taket är ett

pappklätt sadeltak och grunden bestod av huggen granit. Villan byggdes till och om vid flera tillfällen under 1880- och 90-talen, på ritningar av flera arkitekter bland annat Magnus Isaeus och Hugo Hörlin. Som färdigbyggd fick villan sin slutgiltiga vinkelform med utbyggd entré i den inre vinkeln samt torn och takryttare. I dag har byggnaden ett något förenklat formspråk, ett resultat av hårdhanta renoveringar under mitten av 1900-talet då bland annat torn och takryttare revs.

Brukets administrativa bebyggelse med vakt, kontor och stall uppfördes huvudsakligen under 1880-talet och placerades strax väster om disponentvillan. Det blev arkitekten Gegerfeldt som även fick detta uppdrag och byggnaderna uppfördes i trä med ett formspråk som anknöt till den pampiga disponentvillans Schweizerstil. Arkitekturen ansluter till den typhusarkitektur som blev vanlig på det sena 1800-talet bland annat genom C E Löfvnskiölds planschverk. Den administrativa bebyggelsen har kompletterats och byggts om vid ett flertal tillfällen under 1900-talet. Bland annat byggdes på 1920-talet den byggnad som idag hyser brukets museum. Under tidigt 1970-tal uppfördes ytterligare kontorsbyggnader mot norr.

Även inom den administrativa bebyggelsen finns en enhetlighet i kulör och materialval samt en återkoppling till vissa arkitektoniska drag hos Disponentvillan. Detta bidrar till en enhetlig miljö trots de långa tidsspännerna mellan byggnadernas uppförande. Senare ut och påbyggnader har exempelvis fått motsvarande dubbel faspanel, men på delar av andra våningen har istället för spånbeklädnaden försetts med stående locklistpanel. En ytterligare avvikelse gäller byggnadssocklarnas utformning. 1900-talets byggnadsdelar har grovt putsade socklar till skillnad mot den äldre bebyggelsens natursten.

LAGER, MAGASINS- OCH SKJULBEBYGGELSE

På bruksområdet finns ett antal byggnader som är uppförda som magasins-, lager- och skjulbyggnader. Hur dessa har utformats är till stora delar beroende på under vilken tidsepok som de har tillkommit, men materialval etc. har även koppling till vilken del av produktionen som byggnaden har haft koppling till.

Det finns ett antal förvaringsbyggnader som är uppförda med snarlik tegelkonstruktion likt fabriksbyggnaderna, dvs. tegel med kryssförband och åsfogar. Som exempel kan nämnas byggnad 33. Denna byggnad har haft många olika användningsområden, och har nyttjats både som produktionslokal och magasin.

Mer vanligt är dock att den enklare bebyggelsen har utformats i trä eller plåt. Under första hälften av 1900-talet uppfördes ett antal magasins och lagerbyggnader i trä. Genomgående för dessa byggnader var deras mycket strategiska placering i förhållande till bruksområdets infrastruktur. Ett gott exempel på ett tidigt 1900-tals magasin finns på den norra delen av bruksområdet. Magasinet har en stomkonstruktion som står på gjutna plintar och fasad av rödavgad panel på förvandring samt sadeltak med papptäckning. Byggnaden ligger strategiskt placerad mellan Munksjökajen och järnvägen och har stora träportar mot kaj såväl som järnväg. På den södra sidan av området finns bl.a. tre träskjul, uppförda 1947, med gavlarna mot järnvägen. Dessa byggnader har även de en stomkonstruktion som vilar på plintar, men ger ett betydligt enklare intryck med varierat gles och stående lockpanel. Byggnad 133 är ett trämagasin med pelarkonstruktion och fackverkstakstol. Byggnaden visar på det pragmatiska sätt man hanterat sina magasin. Byggnaden är flyttad vid två tillfällen och byggdes från början i änden på Munkplan.

Övrig skjul- och lagerbebyggelse på området består av plåtskjul med stomme av järnbalk och fasadbeklädnad av sinuskorrugerad galvad plåt. Denna typ av byggnader finns övervägande på det södra området. Lokalisering av dessa byggnader är snarast kopplad till produktionsbyggnaderna, exempelvis byggnad 33A och 134. De förekommer även solitärer och har även i de fallen sannolikt fungerat magasin. Det sena 1900-talets enklare magasins och förvaringsbyggnader är även de byggda som stålbalck- eller fackverkskonstruktioner och klädda med plåt. Under denna tidsperiod är det dock främst stålplåt med trapetskorrugerad profil som använts.

På den södra delen av området står även ett större lagertält uppfört under 1980-talet. Detta består av en stålkonstruktion i fackverk med wirestag och röd plastbelagd duk.

C PAPPERSBRUKSOMRÅDET/ STRUKTURER

TOPOGRAFI

Munksjö pappersbruksområde avgränsas idag i norr mot parkeringen söder om Mariedal, i öster av Munksjön, i söder av Tabergsåån och i öster av Barnarpsgatan samt fastigheterna Lappen 4 och 14. Den södra delen av Munksjö pappersbruks område avgränsas från det övriga bruksområdet i och med Bygatan.

Munksjö bruksområde är ett kuperat markområde. Marken sluttar från väster ner mot sjön. Detta ger höjdskillnader främst i anslutning till fastighetsgräns i den sydvästra delen och stora höjdskillnader inom hela området i norr. De delar av det södra bruksområdet som är plan mark är främst de partier där markutfyllnad är gjord i ett flertal omgångar från 1880-talet fram till 1970-talet. (se bilaga 1)

OMRÅDETS UTVECKLING

Munksjö pappersbruks har utvidgats vid ett flertal tillfällen sedan det grundades 1860. Det ursprungliga området på knappt 12000 m² har utökats avsevärt och omfattade under senare delen av 1900-talet över 200 000 m².

Den ursprungliga fastigheten utvidgades redan under 1870-talet åt både norr och söder. De nya markområdena som inkorporerades i bruksområdet togs från Sjötorpet i norr, och Byslätt i söder. Ytterligare en expansion genomfördes under sent 1870-tal varmed området utökas med att en mindre "markflik" i anslutning till att Bygatan införlivades i området. Under den sista halvan av 1880-talet införlivas landeriet Byslätts tomtmark och huvudbyggnaden och ekonomibyggnaderna rivs.

Översiktlig bild över utvidgningsfaser.

- Ursprunglig fastighet 1860.
- Grön- Utvidgning fram till 1877.
- Turkos- Utvidgning 1878.
- Gul- Utvidgning under det sena 1880-talet samt det tidiga 1890-talet.
- Grågrön- Utvidgning 1913.
- Violett- Utvidgningar under 1920- 1970-tal.

Bild ovan. Den östra delen av område, Munksjökajen, är till största del utfylld under det sena 1800-talet. Den södra delen av området till stor del utfylld i flera etapper mellan 1890- och 1970-tal. Se bilaga 1.

Vid 1890-talets början utvidgades Munksjös område avsevärt. Ytterligare ett landeri, Landeriet Mariedal, köps upp och marken införlivas i pappers bruket. Redan innan sekelskiftet köptes mark söder om bygatan för framtida utvidgning av fabriksområdet. Under denna tid ägde Munksjö även avsevärt med mark på andra sidan av Barnarpsgatan.

De första utfyllningarna på den södra delen gjordes under 1880-talet och därefter påbörjas utfyllnadsarbetet i stor omfattning. Utfyllning gjordes även i norr vid Mariedals mark och Munksjökajen byggdes om ett flertal gånger. (Se bilaga 1)

Det södra fabriksområdet fortsatte sedan att växa under större delen av 1900-talet. Utvidgningarna gjordes dels genom markinköp, exempelvis 1913 i samband med planerna för utfyllnad, och dels genom utfyllnad i Munksjön, främst i anslutning till Munksjökajens förlängning.

Pappersbrukets område har avsevärt minskat under det sena 1900-talet. År 1970 såldes området med villan Mariedal och parken till landstinget. På 1980-talet sålde ångpanneanläggningen, nuvarande Lappen 8 till Jönköpingsenergi. Under det 2007 såldes det södra bruksområdet, Lappen 5, och den administrativa träbebyggelsen, Lappen 9, till Tolust AB. Det av Munksjö AB ägda marken består idag av fastigheten Lappen 11.

JÄRNVÄG

Vaggerydsbanan

De första ritningarna över en järnvägsdragning genom Munksjö bruksområde är daterade 1891. När planerna för järnvägen presenterades var stora delar av det planerade spårområdet ännu inte utfyllt, exempelvis vid landeriet Mariedal. Bansträckningen lades i den norra delen i anslutning till fabriksområdets kaj, för att svänga något västerut i de södra delarna. Järnvägen byggdes av Halmstad – Nässjö Järnvägar AB och sträckan kallades Jönköping – Vaggeryd järnväg. Banan invigdes 1894 och kallades i dagligt tal för Vaggerydsbanan.

Järnvägstrafiken trafikerade området fram till och med 1972 då trafiken leddes om via den gamla Ulricehamnsbanans sträckning öster om Rocksjön. Bansträckningen ligger kvar oförändrad i området.

Bruksbanan

Inom bruksområdet fanns tidigare även en intern järnväg. Det var en smalspårig järnväg med 750 mm spårbredd. Det är oklart när bruksbanan byggdes, men sannolikt under 1880-1890-talet. Banan var omfattande och sammankopplade alla fabriksbyggnader med varandra, men även magasin och vedupplag på den södra delen av området.

När smalspåret lades ner är oklart, men sannolikt borde detta ha skett under 1950- eller 60-talet då truckar blev allt vanligare på svenska industrier. Enstaka spårrester finns bl.a. kvar i byggnad 33A.

GATUNÄTET

Äldre och planerat gatunät

Det norra bruksområdet har haft ett stort gatsystem som till viss del finns kvar ännu idag. Vägsystemet har ändrats då byggnader har rivits eller byggts. Vissa gatusträckningar finns kvar från pappersbrukets första tid. Som exempel kan visas Cellulosagatan från gamla vakten ner mellan byggnad 6 och 17 vilken är ursprunglig från 1860-talet. Även om den östra delen har blivit överbyggd med byggnad 1.

I de Jönköpings stads äldre planer över bruksområdet finns i princip tre utlagda vägar, alla väst-östligt. Bygatan, finns med på kartmaterial från 1870-talet och blev utbyggd under denna tid. På kartor från 1880-talet finns även den södra, Torpagatan, neddragen österut in på bruksområdet. Kartmaterialet visar att endast delar av denna väg byggdes. Mellan bruksområdet och Mariedal planeras även förlängning av Sjögatan öster om Barnarpsvägen. Denna del verkar dock aldrig ha byggts.

Befintligt gatunät

Dagens gatunamn och platsnamn är sannolikt tillkomna under 1900-talets första hälft. Namnen ansluter alla direkt till Munksjös verksamhet exempelvis Vaggerydsgatan, Påsplan, Rensrigatan och Hollenderigatan.

D KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 5

BYGGNAD MED HÖGSTA KULTURHISTORISKT VÄRDE

De byggnader som har klassas som "Byggnad med högsta kulturhistoriska värde" är de byggnader på det södra bruksområdet som tydligast visar på brukets industriella utveckling under 1900-talet.

Byggnadernas värde ligger i deras läsbarhet; att de tydligt visar på pappersbrukets förändring över tid i kombination med att de är arkitektoniskt tydliga exempel på industribyggnader från 1920-tal, 1940- tal samt 1950-tal. Byggnaderna kompletterar varandra och åskådliggör de arkitektoniska idealens utveckling i stora och tydliga drag, på samma gång som de utgör en materialmässigt likartad och mycket intakt och sammanhållen miljö. Byggnaderna är uppförda i tidstypiskt arkitektoniskt formspråk och med genomgående gediget utförande och med visade äkta material så som tegel och koppardetaljer, även om de bärande konstruktionerna i de senare byggnaderna är i betong. Alla byggnaderna är ingenjörskonstruktionsprodukter med funktionen i första rummet. Det arkitektoniska formspråket ansluter till de för tiden viktiga strömningarna med en viss eftersläpning.

Byggnad 33 A och B

De norra delarna av byggnad 33A uppfördes 1918 och är idag den äldsta byggnaden på det södra området. Byggnad 33A och B är ett gott exempel på den äldre industriarkitekturen som lever kvar in i mellankrigstiden. Byggnaderna ligger med koppling till de två stora infrastrukturnoderna järnvägen och Munksjökajen. De är relativt väl bevarade exteriört och har arkitektoniska värden genom sina välgjorda tegelfasader, gjutjärnsfönster och originalport mot järnvägen.

Byggnad 134

Den byggnad som utmärker sig mest på denna del av området är byggnad 134, den gamla påsfabriken med tillhörande lager. Det flacka taket, tegelväggarna och de stora

Situationsplan. Byggnader med högsta kulturhistoriska värde. Bearbetad situationsplan från Sweco

volymerna, visar på stor framtidstro och en starkt expanderade verksamhet. Byggnaden är ett tidstypiskt exempel på efterkrigstidens industriarkitektur och i detta fall även en prestigebyggnad för pappersbruket när den uppfördes. Produktionsbyggnader av sådan storlek som påsfabriken bryter av från all annan bebyggelse, och placeringen väl synlig från vägen gör den till ett välkänt landmärke.

Exteriöra värden

Exteriört är byggnaderna till formen i varierande grad bevarade och har en skadebild som visar på eftersatt underhåll. De flesta av byggnadernas portar är utbytta till moderna varianter av olika slag. Däremot är ett antal gångdörrar kvar i original. Likaså finns detaljer så som ljusarmaturerna, trappor, skärmtak etc. kvar i original.

Interiöra värden

Invändigt finns inte mycket kvar i byggnadernas vad gäller deras tidigare funktioner som produktionsbyggnader. Däremot har de mycket tydliga och läsbara byggnadskonstruktioner och ibland äldre detaljer som i möjligaste mån bör bevaras.

Byggnad med högsta kulturhistoriska värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 33A	Produktions och förvaringsbyggnad. Magasin och skärbana senare använd för säckproduktion	Byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 33B	Förvaringsbyggnad	Byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 134	Produktions och förvaringsbyggnad. Påsfabrik och lager	Byggnad med högsta kulturhistoriska värde

BYGGNAD MED STORT KULTURHISTORISKT VÄRDE

De byggnader på området som klassas som "byggnad med stort kulturhistoriskt värde" är byggnader som har uppförts som produktions- och komplementbyggnader till produktionen och som är viktiga för förståelsen och upplevelsen av området.

Byggnadernas värde ligger i deras läsbarhet; att de tydligt visar på det södra områdets verksamheter med koppling till pappersproduktionen i det norra området och Munksjökajen. Arkitektoniskt är de tydliga exempel på industri och förvaringsbyggnader från 1930- 40-tal. Byggnaderna är uppförda i tidstypiskt arkitektoniskt formspråk men i olika material. Alla byggnaderna är ingenjörskonstrukt med funktionen i första rummet.

Situationsplan. Byggnader med stort kultur-historiskt värde. Bearbetad situationsplan från Sweco

Byggnad 34 A och B

Den första större fabriksutbyggnaden på det södra bruksområdet, uppförd år 1930. Byggnaderna är viktiga för förståelsen av fabriksområdet och dess utveckling. Produktionen förändrades och byggnaderna med den. De äldsta delarna har byggts på avsevärt i ett flertal etapper. Byggnadskomplexet är en produkt av ett pragmatiskt tänkande där verksamhetens krav gav om- och tillbyggnader på den befintliga byggnaden och inte i första hand rivning och nybyggnation. Byggnaderna kan genom detta tänkande även tåla fortsatta stora förändringar.

Byggnad 37 och transportbanan.

Avfallspannan är uppförd på slutet av 1940-talet då det södra området expanderade avsevärt med nya byggnationer. Pannbyggnaden är tillsammans med transportbandet en av de mer signifikanta byggnaderna i upplevelsen av det södra pappersbruksområdet. Transportbandet sammanlänkar idag det norra och södra området. Arkitektoniskt ansluter pannbyggnaden till de övriga tegelbyggnaderna i materialval och utförande.

Byggnad 133

Den äldsta magasinsbyggnaden på det södra området. Ursprungligen uppförd vid Munkplan, utanför vakten, och sedan flyttad vid två tillfällen. Byggnaden har ett enkelt funktionalistiskt formspråk från tiden runt 1930. Byggnadens historia visar med flera flyttar visar på brukets praktiska syn på byggnader.

Traverskran.

Traverskranen är placerad i anslutning till Munksjökajen. I anslutning till denna placering har tidigare det stora vedrenseriet varit placerat. Kranen är en rest som visar på Munksjön som viktigtransportled för material till pappersbruket.

Byggnad med stort kulturhistoriskt värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 34A	Produktionsbyggnad. Takpappsproduktion, tjärdränk	Byggnad med stort kulturhistorisk värde
Byggnad 34B	Produktionsbyggnad. Takpappsproduktion, tjärdränk	Byggnad med stort kulturhistorisk värde
Byggnad 37	Komplementbyggnad	Byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Transportbana	Komplementbyggnad	Byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 133	Förvaringsbyggnad	Byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Traverskran	Komplementbyggnad	Byggnad med stort kulturhistoriskt värde

BYGGNAD MED VISST KULTURHISTORISKT VÄRDE

Byggnader som utgör komplementbyggnader och som i sig inte är utmärkande i form och material, men som bidrar till förståelsen kring områdets utveckling och verksamhet. Dessa byggnader har stor betydelse för områdets historia i sin helhet, men är på intet sätt unika.

Det södra pappersbruksområdet innehåller ett antal magasin från mitten av 1900-talet i trä och plåt. Dessa har varit viktiga komplementbyggnader för produktionen och leveranserna till och från området. Ett antal senare tillkomna byggnader för produktion finns även i denna kategori. Detta är byggnader som har ringa upplevelsevärden och som kan sägas vara standard byggnader för industri från 1970-och 80-talet.

Situationsplan. Byggnader med visst kulturhistoriskt värde. Bearbetad situationsplan från Sweco

Byggnad med visst kulturhistorisk värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 25	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 33A plåtskjul	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 35	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 36	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 39	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 40	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 41	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 80	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 85	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 105	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 106	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 112	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 114	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde

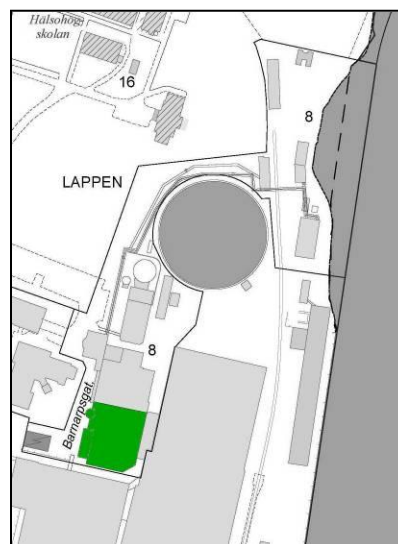
Byggnad 134 plåtskjul	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 135	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad övrig Cistern	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad övrig Pumphus 1	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad övrig Pumphus 2	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde

E KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 8

BYGGNAD MED STORT KULTURHISTORISKT VÄRDE

De byggnader på området som klassas som "byggnad med stort kulturhistoriskt värde" är byggnader som har uppförts som komplementbyggnader till produktionen och som är viktiga för förståelsen och upplevelsen av området.

Byggnadernas värde ligger dels i byggnadernas funktion och tidstypiska utförande men inte minst i hur pappersbruksområdet upplevs. Arkitektoniskt är de tydliga exempel på industribyggnader från 1930- 40-tal. Byggnaderna är uppförda i tidstypiskt arkitektoniskt formspråk i tegel som ansluter till brukets äldre industribyggnader. Skorstenen är uppförd med en konstruktion som är typisk för det tidiga 1900-talet och är ett viktigt landmärke.

Situationsplan. Byggnader med stort kulturhistoriskt värde.

Byggnad 15 Gamla skorstenen

Skorstenen uppfördes under 1930-tal och ersatte en äldre skorsten från 1890-talet. Skorstenen är uppförd i brunrött radialtegel och är förstärkt med smidesband. Skorstenen är viktig för förståelsen av bruket och är ett landmärke i Jönköping.

Byggnad 17 Ångpannecentral

På platsen uppfördes brukets andra generation ångpannecentral på senat 1800-tal. Denna revs till stora delar och en ny uppfördes 1913. Denna har sedan i stora delar byggts om. Ångpannecentralen är och har varit oersättlig för brukets funktion. Byggnaden är viktig för förståelsen av bruksområdet.

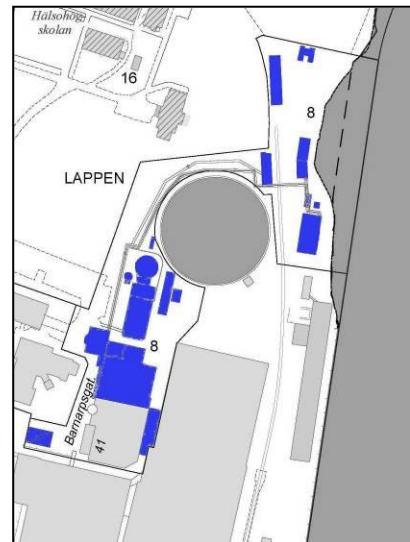
Byggnad med stort kulturhistoriskt värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 15 Gamla skorstenen	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 17 Ångpannecentral	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde

BYGGNAD MED VISST KULTURHISTORISKT VÄRDE

Byggnader som utgör komplementbyggnader och som i sig inte är utmärkande men som bidrar till förståelsen kring områdets utveckling och verksamhet. Dessa byggnader har stor betydelse för områdets historia i sin helhet, men är på intet sätt unika.

Fastigheten Lappen 8 innehåller ett antal byggnader som är kopplade till produktionen av ånga och fjärrvärme. Ett antal av dessa är relativt moderna eller av enklare karaktär. Bland dessa byggnader finns de moderna värmeverksbyggnaderna samt den nya skorstenen alla uppförda av Jönköping energi.

Situationsplan. Byggnader med visst kulturhistoriskt värde.

Byggnad med visst kulturhistoriskt värde

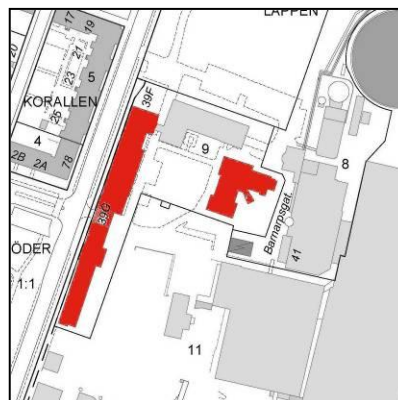
BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 16 Värmecentral	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad A Elcentral	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad B Nya skorstenen	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad C Fjärrvärmeverk med kontor	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad D Komplementbyggnader	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde

F KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 9

BYGGNAD MED HÖGSTA KULTURHISTORISKT VÄRDE

De byggnader som har klassas som "Byggnad med högsta kulturhistoriska värde" är de byggnader på det s bruksområdet som tydligast visar på brukets utveckling under 18- 1900-talet.

Byggnadernas värde ligger i att de tydligt visar på pappersbrukets utveckling i kombination med att de är arkitektoniskt tydliga exempel på administrativa byggnader och panelarkitektur från det sena 1800-talet. Byggnaderna åskådliggör den tidens arkitektoniska ideal i stora och tydliga drag och utgör en materialmässigt likartad och mycket intakt och sammanhållen miljö. Byggnaderna är uppförda i tidstypiskt arkitektoniskt formspråk och med genomgående gediget utförande. De är uppförda på ritningar av kända arkitekter och vid ombyggnationer har dåtidens arkitekter anlitats för ritningsunderlag.

Situationsplan. Byggnader med högsta kulturhistoriska värde.

Byggnad 56, 57, 58 och 59

Vakten och garagelängan är uppförda under det sena 1800-talet med en panelarkitektur som ansluter till tidens strömningar. Byggnaderna har förändrats något och byggts till i norr men har bevarat sitt arkitektoniska uttryck. Byggnaderna fungerar som entrén från staden när man möter bruksområdet. De är mycket viktiga för förståelsen av bruksområdet.

Byggnad 62 Disponentvillan

Ursprungligen uppförd 1870 men sedan tillbyggd i flera faser fram till det tidiga 1890-talet. Den är uppförd i en arkitektur inspirerad av Schweitzerstil med inslag av det sena 1800-talets stilblandningar. Byggnaden är viktig för att förstå bruksområdet och dess sociala funktion.

Exteriöra värden

Exteriört är byggnaderna generellt väl bevarade. Vaktbyggnaden har under 1920- 30-tal blivit om och tillbyggd men har bevarat sin exteriöra uttryck. Disponentvillan har under 1950-talet förenklats avsevärt arkitektoniskt. Tillsammans upplevs byggnaderna som en helhet.

Interiöra värden

Disponentvillans representationssalar på första plan är idag väl bevarade. På 1950-talet gjordes en större renovering av dessa interiörer med omfattande ommålning. I samband med detta byggdes entrén om och nya toaletter byggdes under denna. Dessa är idag helt intakta från 1950-talet med mosaik på väggarna och makeupbord på damtoaletten.

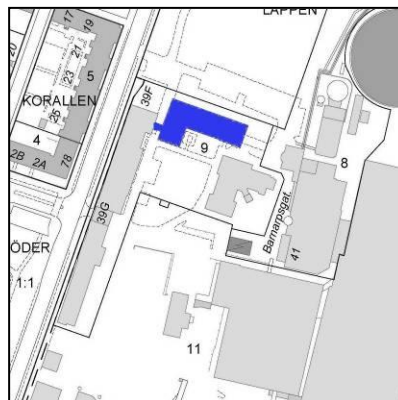
Byggnad med högsta kulturhistoriska värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 56 Garage/museum	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 57,58 och 59 Kontor och vakt	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 62 Disponentvilla	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde

BYGGNAD MED VISST KULTURHISTORISKT VÄRDE

Byggnader som utgör komplementbyggnader och som i sig inte är utmärkande i form och material, men som bidrar till förståelsen kring områdets utveckling och verksamhet. Dessa byggnader har stor betydelse för områdets historia i sin helhet, men är på intet sätt unika.

Byggnad 60 är en kontorsbyggnad som uppfördes på det tidiga 1970-talet för pappersbruket och Sydveds behov. Byggnaden ansluter i utformning och material till de äldre träbyggnaderna utan att för den delen plagiera.

Situationsplan. Byggnader med visst kulturhistoriskt värde.

Byggnad med visst kulturhistoriskt värde

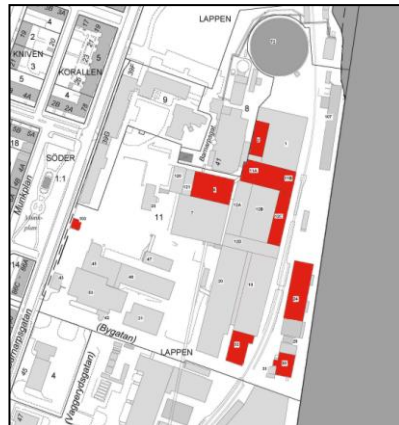
BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 60 Kontorsbyggnad	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde

G KULTURHISTORISKT VÄRDERING LAPPEN 11

BYGGNAD MED HÖGSTA KULTURHISTORISKT VÄRDE

De byggnader som har klassas som "Byggnad med högsta kulturhistoriska värde" är de byggnader på det södra bruksområdet som tydligast visar på brukets industriella utveckling under 18- och 1900-talet.

Byggnadernas värde ligger i att de tydligt visar på pappersbrukets förändring över tid i kombination med att de är arkitektoniskt tydliga exempel på industribyggnader från tiden mellan 1880 och 1940-talet. Byggnaderna kompletterar varandra och åskådliggör de arkitektoniska idealens utveckling i stora och tydliga drag, på samma gång som de utgör en materialmässigt likartad och sammanhållen miljö. Byggnaderna är uppförda i tidstypiskt arkitektoniskt formspråk och med genomgående gediget utförande och med visade äkta material så som tegel och natursten. Alla byggnaderna är ingenjörskonstrukt med funktionen i första rummet. Det arkitektoniska formspråket ansluter till de för tiden viktiga strömningarna. Byggnad 103 är även socialhistoriskt intressant som arbetarnas Folkets hus.

Situationsplan. Byggnader med högsta kulturhistoriska värde.

Byggnad 2

En av tre byggnader som är bevarade från 1880-talet när bruket byggde sina första produktionsbyggnader i tegel. Byggnaden var från början en del av den nya cellulosafabriken som byggdes under det tidiga 1880-talet. Idag finns endast denna byggnad kvar av denna fabrik. Byggnaden är viktig för upplevelsen och förståelsen av brukets och dess utveckling.

Byggnad 6

En av tre byggnader som är bevarade från 1880-talet när bruket byggde sina första produktionsbyggnader i tegel. Byggnaden byggdes under det tidiga 1880-talet som kraftkokeri. Byggnaden byggdes senare på med en våning. Byggnaden är viktig för upplevelsen och förståelsen av brukets och dess utveckling.

Byggnad 11A och B

Byggnad 11A, gamla valsboten, byggdes som en del av de produktionsbyggnader för papper som uppfördes under 1880-talet. Byggnaden är idag en av tre byggnader som är bevarade från 1880-talet när bruket byggde sina första produktionsbyggnader i

tegel. Tillsammans med byggnad 11B, nya valsbotten, är byggnaderna viktig för förståelsen av bruket och produktionsbyggnaderna utveckling.

Byggnad 12C

En del av produktionskomplexets östra fasad är byggnad 12C. Byggnaden byggdes i tre etapper under det tidiga 1900-talet. Delar av byggnaden består ännu idag av murverk från de första produktionsbyggnaderna från 1880-tal. Byggnad 12C är viktig för upplevelsen och förståelsen av brukets produktionsbyggnader.

Byggnad 32

Lilla papperssalen byggdes tillsammans med papperssalen, byggnad 19, under 1920-1930-tal med en tegelarkitektur som ansluter till de äldre tegelbyggnaderna. Byggnad 32 är idag relativt oförändrade och viktiga för förståelsen och upplevelsen av bruksområdet.

Byggnad 24A

Områdets äldsta trämagasin med strategisk placering mellan järnvägen och kajen. Viktig för förståelsen av området och infrastrukturen.

Byggnad 30

”Snicken” är uppförd under mitten av 1890-talet som snickeri vilket det fortfarande är. Byggnaden är relativt välbevarad. ”Snicken” är viktig för förståelsen av bruket och upplevelsen av området.

Byggnad 103

Byggnaden är ursprungligen skänkt av bruket till arbetarna som ”folkets hus” eller arbetarepaviljong. Har sedan använts som fackföreningsexpedition. Byggnaden är en mindre träbyggnad från år 1900 med en panelarkitektur som ansluter till administrationsbyggnaderna och disponentvillan. Byggnaden är viktig för förståelsen av brukets sociala aspekter och för upplevelsen av bruksområdet.

Exteriöra värden

Exteriört är byggnaderna till formen i varierande grad bevarade och har en skadebild som visar på eftersatt underhåll. De flesta av byggnadernas portar är utbytta till moderna varianter av olika slag. Däremot är ett antal gångdörrar kvar i original. Likaså finns detaljer så som ljusarmaturerna, trappor, skärmtak etc. kvar i original.

Interiöra värden

Invändigt har byggnaderna förändrats när verksamheten har krävt så, få äldre delar som inte är konstruktionsmässiga finns bevarade. Däremot finns mycket tydliga och

läsbara byggnadskonstruktioner och ibland äldre detaljer som i möjligaste mån bör bevaras.

Byggnad med högsta kulturhistoriska värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 2	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 6	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 11A	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 11B	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 12C	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 24A	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 30	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 32	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde
Byggnad 103	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med högsta kulturhistoriska värde

BYGGNAD MED STORT KULTURHISTORISKT VÄRDE

De byggnader på området som klassas som ”byggnad med stort kulturhistoriskt värde” är byggnader som har uppförts som produktions- och komplementbyggnader till produktionen och som är viktiga för förståelsen och upplevelsen av området.

Byggnadernas värde ligger i att de tydligt visar på områdets utveckling och pappersproduktionen förändrade byggnadskrav. Arkitektoniskt är de tydliga exempel på industri och försvaringsbyggnader från 1920- 40-tal. Byggnaderna är uppförda i tidstypiskt arkitektoniskt formspråk i material som ansluter till områdets äldre produktionsbyggnader. Alla byggnaderna är ingenjörskonstrukt med funktionen i första rummet.

Situationsplan. Byggnader med stort kulturhistoriskt värde.

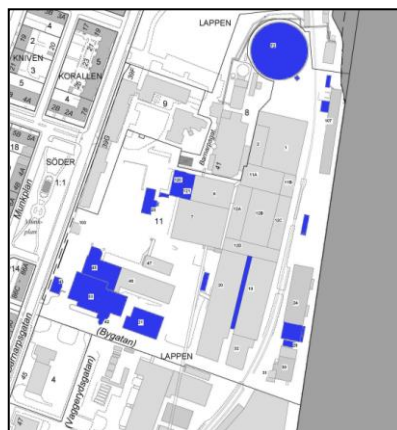
Byggnad med stort kulturhistoriskt värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 1	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 7	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 12A	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 12B	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 12D	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 19	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 20	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 31	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 46	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 47	Produktionsbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde
Byggnad 107A	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med stort kulturhistoriskt värde

BYGGNAD MED VISST KULTURHISTORISKT VÄRDE

Byggnader som utgör komplementbyggnader och som i sig inte är utmärkande i form och material, men som bidrar till förståelsen kring områdets utveckling och verksamhet. Dessa byggnader har stor betydelse för områdets historia i sin helhet, men är på intet sätt unika.

Pappersbruksområdet innehåller ett antal byggnader från 1900-talet i prefabricerad betong, trä och plåt. Dessa har varit viktiga komplementbyggnader för produktionen och leveranserna till och från området. Någon senare tillkommen komplementbyggnad kopplad till produktionen återfinns även i denna kategori. Detta är byggnader som har ringa upplevelsevärden och som kan sägas vara standard byggnader för industri från det sena 1900-talet.

Situationsplan. Byggnader med visst kulturhistoriskt värde.

Byggnad med visst kulturhistoriskt värde

BYGGNAD	KATEGORI VID UPPFÖRANDE	KLASSNING
Byggnad 21	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 23	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 24B	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 29	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 42	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 43	Administrativ byggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 45	Produktions/ Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 53	Förvaringsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 107B	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 72	Komplementbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde
Byggnad 120-121	Produktionsbyggnad/Överloppsbyggnad	Övrig byggnad med visst kulturhistoriskt värde

H VÄRDEBÄRANDE STRUKTURER I OMRÅDET

Inom Munksjö pappersbruksområde finns ett antal viktiga strukturer som är värdebärande i förståelsen och upplevelsen av området. Dessa strukturer är både naturliga och anlagda.

Topografi

Områdets topografi med branta lutningar från väster ner mot Munksjön i öster är karaktärgivande för området. Stora delar av området är utfyllnadsmark och därmed relativt plana.

Munksjökajen

Kontakten med Munksjön och Munksjökajen är en av de strukturer som konstituerar området. Kontakten med vattnet har varit viktig för bruket både som en del i produktionen, vatten till processerna, och för transporter av material och produkter. Kajens placering och utformning har ändrats vid ett flertal tillfällen. Området består helt av utfyllnadsmassor och nuvarande utsträckning fick kajen under tidigt 1900-tal.

Vaggerydsbanan

Järnvägens sträckning genom området är en av de mer stora och lätt förståeliga strukturerna inom området. När bansträckningen var aktiv delade den området som en barriär. Idag ligger den som en kvarvarande struktur. Ett flertal av brukets byggnader ligger kopplade till denna transportnod och hävdar strukturen genom sina placeringar.

Befintligt vägnät

Inom området finns ett väl utbyggt vägnät med gatu- och platsnamn som ansluter till brukets verksamhet. Vägnätet har växt ut under 1900-talet och är idag omfattande. Av 1800-talets gatustruktur på området finns idag ett fåtal gator kvar. En av dessa är Cellulosa gatan som för gick från vakten genom produktionsbyggnadskomplexet ner till kajen. Idag är denna sträckning avskuren genom byggnation av byggnad 1. Gatan har dock fortfarande en äldre gatubeläggning med storgatsten bevarad på vissa sträckor.

I SAMMANFATTNING

PAPPERSBRUKET SOM EN HELHET

Munksjö pappersbruksområde är idag uppdelat på flera fastigheter och ägare. Produktionen av värme och ånga är såld till Jönköpings energi och de levererar nu till Munksjö AB och SCA. Administrationsbyggnaderna och disponentvillan är sålt till Tolust och hyrs av bl.a. Munksjö AB. Det södra området är sålt till Tolust för exploatering men delar hyrs fortfarande av Munksjö AB och SCA. Fastigheten Lappen 11, produktionsområdet, ägs av Munksjö AB. Inom pappersbruksområdet finns även verksamhet som drivs av SCA och som hyr lokaler av Munksjö. För att förstå området måste man se på bruksområdet som en helhet.

BEFINTLIGA BYGGNADER OCH STRUKTURER

Lappen 5

Det södra området, Lappen 5, visar idag till stor del på 1900-talets utvidgning av pappersbrukets pappersförädling. Produktionen på området var och är delvis fortfarande pappersförädling. Produkterna har främst varit takpapp, säckar och påsar. Detta syns i den byggda strukturen genom främst tegelbyggnader så som 33A och B, 34A och B och byggnad 134. Vissa av dessa byggnader är avsevärt ombyggda, då produktionen har krävt så, medan andra i grunden är välbevarade. Dessa byggnader är viktiga för förståelsen av området och för upplevelsen av det samma. Byggnad 134 är ett landmärke och en entrébyggnad för området när man kommer in mot Jönköping söder. Kopplat till produktionsbyggnaderna finns ett antal komplementbyggnader som har varit viktiga för hela bruksområdet så som avfallspannan och ett flertal magasin för lagring av färdiga produkter. Bland komplementbyggnaderna finns ett par tegelbyggnader men de flesta är byggda i trä eller stål.

Lappen 8

Fastigheten ägs idag av Jönköpings energi och levererar värme och ånga till Munksjö. Byggnaderna på fastigheten består av ett par äldre byggnader, byggnad 17 och 15, vilka till stor del är förändrade. Övriga byggnader är moderna tillägg och komplementbyggnader. Ångpannecentralen och den gamla skorstenen är viktiga för förståelsen av brukets funktion och utveckling. Skorstenen är ett viktigt landmärke i Jönköping.

Lappen 9

Fastigheten innefattar träbyggnaderna i bruksområdets nordvästra del. Området är brukets administrativa område med vakt, kontor och disponentvilla. Byggnaderna är uppförda från 1870, disponentvillan, fram till 1974, kontorsbyggnad 60. Alla byggnader är uppförda i trä med panelklädda fasader. Byggnaderna är mycket viktiga för förståelsen av bruksområdet och brukets funktion.

Lappen 11

Detta är fastigheten med Munksjö bruks produktionsbyggnader. Byggnaderna härstammar från tidigt 1880-tal, byggnad 2, 6 och 11A, fram till 1980-talet. Nuvarande placering av produktionsbyggnader är ursprunglig från brukets start på 1860-talet. Ungefär där byggnad 12A och 11 A ligger låg första generationens fabriksbyggnader i trä. Området har lång kontinuitet och förändringar på byggnaderna har gjorts under hela brukets historia. Stora delar av produktionsbyggnaderna är sammanbyggda och har byggts om och till när verksamheten har krävt detta. Produktionsbyggnaderna är noden i pappersbruket och mycket viktiga för att förstå bruket, dess utveckling och verksamhet.

Befintliga strukturer

Området innefattar ett flera större strukturer som är viktiga för förståelsen och upplevelsen. Av dessa är vissa uppenbara så som de topografiska skillnaderna inom området och Munksjön med Munksjökajen i öster. Men även strukturer så som Vaggerydsbanan, som delar området, och det befintliga vägnätet är viktiga för förståelsen. Många av brukets byggnader är orienterade mot dessa strukturer.

BYGGNADERS SKICK GENERELLT*Lappen 5*

Generellt kan sägas att byggnaderna på södra området har ett betydligt eftersatt underhåll. Tegelbyggnaderna har generellt skador i tegelmurverken som till stor del är relaterade till takläckage och skador på avvattning. Alla byggnaders fönster och dörrar är i behov av underhåll alternativt utbyte. Områdets enklare byggnader i trä är i motsvarande skick. Byggnaderna verkar strukturellt relativt friska men fasader och tak är i behov av underhåll.

Lappen 9

Byggnaderna på Lappen 9 är alla träbyggnader med lite olika ålder. Byggnadernas fasader och fönster är på delar av byggnaderna i behov av underhåll. Exteriört ser byggnaderna ut att vara i relativt gott skick.

Lappen 11

På området finns produktions och förvaringsbyggnader i tegel och betong samt ett antal byggnader i trä och stål. Generellt visar alla byggnader på ett betydligt eftersatt underhåll. Tegelbyggnaderna har skador på murverk främst i anslutning till avvattning men även i anslutning till andra delar av takfot. Fönster och dörrar är i akut behov av underhåll och på många ställen utbyte. Byggnadskomplexet med produktionsbyggnader har förändrats avsevärt över tiden. Byggnader har byggts till, om och på. Detta gör att alla ingående byggnader har förändrats mer eller mindre. Träbyggnaderna, byggnad 24, 29 och 103 är i lite olika skick. Byggnad 24 är ett större magasin från 1920 som verkar vara i relativt gott skick men är i behov av underhåll när det gäller fasadmåleri, fönster och dörrar. Byggnad 29 är en mindre personalbyggnad i eftersatt skick. Byggnad 103 är brukets "Folkets hus" från år 1900. Byggnaden är i eftersatt skick och i behov av en större restaurering.

FRAMTIDEN

För ett långsiktigt bevarande av befintliga byggnader behövs bra verksamheter. De flesta byggnaderna har genomgått ett antal ombyggnationer för att fungera när brukets verksamhet har förändrats. En stor del av brukets byggnader kommer att fortsätta att vara produktionsbyggnader för Munksjö pappersbruk och förändras för att fungera för den dagliga verksamheten. Ett antal av byggnaderna kommer att behöva fyllas med nya verksamheter. De flesta av produktions- och förvaringsbyggnaderna tål nya stora förändringar då ny verksamhet ska etableras.

I arbetet med den förestående exploateringen av det södra området måste hela pappersbruksområdet ses som en helhet. För att förstå den södra delen av området måste man se på hela områdets utveckling. Pappersbrukets tillväxt och nya produkter krävde utvidgning. Med början ca 1890 utvecklas det södra området som produktions-, material- och magasinsområde. Vissa typer av bebyggelse finns endast på det norra området, så som byggnader för pappersproduktion och träbyggnader för administration och boende. Medan förädlings- och magasinsbyggnader finns på både det norra och södra området. Bebyggelsen på det södra området ansluter till den på det norra i form, material och utförande.

För att behålla förståelsen och upplevelsen av bruksområdet bör en exploatering av området bygga vidare på de befintliga strukturerna och arbeta med att fylla de för området viktiga byggnaderna med ny verksamhet. Verksamhet som kan ge mervärden åt det nya "bruksområdet". Ett område med bevarade och utvecklade befintliga värden kombinerat med nya värden kan bli en ny attraktiv stadsdel i Jönköping.

J KÄLLOR

TRYCKTA KÄLLOR

Bosæus Elis. Munksjö bruks minnen. Munksjö 1952.

Ekedahl Ulla, Jerkeman Per. På Brukspatrons tid. Carlssons 2005

Gustafsson Karl-Fredrik. Papper och massa i Småland. Del 2 Jönköpings län. Skogsindustrierna 2004

Unnerbäck, Axel. Kulturhistorisk värdering av bebyggelse. Riksantikvarieämbetet, 2002

ÖVRIGA KÄLLOR

SWECO VIAK AB Miljöhistorisk inventering över södra Munksjöområdet, 2008

Britt-Marie Börjesson. Jönköpingsanläggningen, artikel i Munksjö Magazine 1/2009

Årsrapodi tillägnat en 125-åring. Munksjö 1987.

Ritnings- och kartmaterial. Munksjö museum.

Ritningsmaterial från Jönköpings stadsarkiv och stadsbyggnadskontorets arkiv.

Lantmäteriets kartmaterial. www.lantmateriet.se

Riksantikvarieämbetets fornsök. www.raa.se

Jönköpings ÖP. www.jonkoping.se

INFORMANTER

Britt-Marie Börjesson, Munksjö AB

Ismet Bitici, Munksjö AB